

Patrycja Lewandowska, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2619-7767>

Krąg spadkobierców ustawowych – rys historyczny oraz planowane zmiany

Streszczenie: Zgodnie z obowiązującym stanem prawnym (na dzień 13 lutego 2023 r.) powołanie do spadku wynika z ustawy albo z testamentu, przy czym dziedziczenie ustawowe co do całości spadku znajduje zastosowanie tylko w przypadku, gdy spadkodawca nie powołał spadkobiercy albo gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą. W celu podkreślenia konieczności uwzględnienia stosunków łączących potencjalnych spadkobierców ze spadkodawcą ustawodawca w sposób precyzyjny wskazał krąg osób mogących dziedziczyć z mocy ustawy. Katalog ten podlegał ewolucji na przestrzeni kolejno następujących aktów prawnych dotyczących prawa spadkowego – dla lepszego zrozumienia omawianej instytucji zachodzi potrzeba odwołania się również do tego zagadnienia. Rozważania odnoszą się do zmian, które mogą nastąpić, bowiem z planowanej nowelizacji kodeksu cywilnego wynika zawężenie kręgu spadkobierców ustawowych. Pozwoli to na wyjaśnienie, czy wprowadzane modyfikacje są uzasadnione i uwzględniają postulat odzwierciedlenia woli spadkodawcy w jak największym zakresie.

Słowa kluczowe: spadkodawca, dziedziczenie ustawowe, spadek, testament.

1. Wprowadzenie

Zgodnie z obowiązującym obecnie uregulowaniem powołanie do spadku wynika z ustawy albo z testamentu, przy czym dziedziczenie ustawowe co do całości spadku znajduje zastosowanie tylko w przypadku, gdy spadkodawca nie powołał spadkobiercy albo gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą. W celu podkreślenia konieczności uwzględnienia stosunków łączących potencjalnych spadkobierców ze spadkodawcą ustawodawca w sposób precyzyjny wskazał krąg osób mogących dziedziczyć z mocy ustawy. Według Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny¹

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. z 2022 r., poz. 1360), dalej jako:

w pierwszej kolejności do spadku z mocy ustawy powołane są dzieci spadkodawcy oraz jego małżonek, jednakże w braku zstępnych spadkodawcy są to jego małżonek i rodzice, jeżeli zaś jedno z rodziców spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przysługiwał, należy do rodzeństwa spadkodawcy w częściach równych, a w dalszej kolejności do ich zstępnych. W braku zstępnych, małżonka, rodziców, rodzeństwa i zstępnych rodzeństwa spadkodawcy cały spadek przypada dziadkom spadkodawcy. Gdyby zaś któreś z dziadków spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy przypada jego zstępnym.

Katalog ten podlegał ewolucji na przestrzeni kolejno następujących aktów prawnych dotyczących prawa spadkowego, dla lepszego zrozumienia omawianej instytucji zachodzi potrzeba odwołania się również do tego zagadnienia. Będzie temu służyło odniesienie się do Dekretu z dnia 8 października 1946 roku – Prawo spadkowe².

Rozważania uwzględniają zmiany, które mogą nastąpić w zakresie kręgu spadkobierców ustawowych. Z planowanej nowelizacji kodeksu cywilnego o treści wskazanej w projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw³ wynika zawężenie kręgu spadkobierców ustawowych. Wprowadzone modyfikacje mają polegać w szczególności na wyłączeniu od dziedziczenia dalszych niż dzieci zstępnych dziadków spadkodawcy, co ma przyczynić się do usprawnienia postępowania spadkowego. W opracowaniu podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy planowane do wprowadzenia modyfikacje są uzasadnione i uwzględniają postulat odzwierciedlenia woli spadkodawcy w jak największym zakresie.

kodeks cywilny lub k.c.

² Dekret z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (t.j. Dz. U. Nr 60, poz. 328), dalej jako: dekret o prawie spadkowym.

³ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12354503> (dostęp: 19.09.2022).

2. Prawo spadkowe współcześnie

2.1. Pojęcie prawa spadkowego

Prawo spadkowe jest działem prawa cywilnego normującym skutki prawne zaistniałe w chwili śmierci osoby fizycznej, którymi są przejście ogółu praw i obowiązków zmarłego na inne osoby⁴. Znaczenie regulacji tego typu stosunków cywilnoprawnych jest więc niebagatelne ze względu na konieczność zapewnienia ładu społecznego, ponadto istotą regulacji jest odzwierciedlenie woli spadkodawcy w jak największym zakresie, a przy tym kształtowanie prawidłowych relacji pomiędzy członkami rodziny zmarłego oraz osobami mu bliskimi.

2.2. Krąg spadkobierców ustawowych według kodeksu cywilnego

Prawu spadkowemu poświęcona jest księga czwarta obecnie obowiązującego kodeksu cywilnego. Podstawowym wskazaniem stąd wypływającym są dwa tytuły powołania do spadku – spadkobiercy mogą dziedziczyć z ustawy bądź testamentu. Pierwszeństwo przyznano jednak dziedziczeniu testamentowemu, bowiem dziedziczenie ustawowe co do całości spadku następuje wtedy, gdy spadkodawca nie powołał spadkobiercy albo gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą. Dziedziczenie ustawowe co do części spadku następuje zaś zwykle wtedy, gdy spadkodawca nie powołał do tej części spadkobiercy albo gdy którakolwiek z kilku osób, które powołał do całości spadku, nie chce lub nie może być spadkobiercą (art. 926 ust. 2 i 3 k.c.). Takie sytuacje zachodzą między innymi w przypadku niesporządzenia lub bezskuteczności testamentu, a także uznania spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia, czego przesłanki enumeratywnie wskazano w art. 928 k.c. W prawie polskim nie wyklucza się ponadto dziedziczenia tego samego spadku częściowo na podstawie ustawy i testamentu⁵.

Pomimo chęci pełnego uwzględnienia woli spadkodawcy wyrażanej w testamencie częstokroć kluczowe dla przejścia praw i obowiązków zmarłego są

⁴ J.S. Piątoski, A. Kawałko, H. Witczak, *Pojęcie, funkcje i źródła prawa spadkowego* [w:] *Prawo spadkowe. System Prawa Prywatnego. Tom 10*, red. B. Kordasiewicz, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 4.

⁵ A. Sylwestrzak, *Tytuł I. Przepisy ogólne* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba i A. Sylwestrzak, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 1413–1425.

wskazania zawarte w tytule drugim dotyczącym dziedziczenia ustawowego. Na ich podstawie wskazuje się sześć grup spadkobierców ustawowych, wśród których można wymienić w szczególności dzieci spadkodawcy oraz jego małżonka, którzy są powołani z ustawy w pierwszej kolejności i dziedziczą w częściach równych. Jeżeli dziecko spadkodawcy nie dożyje otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadął, przypada jego dzieciom bądź dalszym zstępnym w częściach równych. W braku zstępnym z mocy ustawy do spadku powołani są zaś małżonek i rodzice zmarłego. W przypadku braku małżonka spadkodawcy cały spadek przypada jego rodzicom w częściach równych, a jeżeli jedno z rodziców także nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadął, przypada rodzeństwu spadkodawcy w częściach równych. W przypadku śmierci któregośkolwiek z rodzeństwa jego udział spadkowy przypada jego zstępnym. W braku zstępnym, małżonka, rodziców, rodzeństwa i zstępnym rodzeństwa spadkodawcy cały spadek przypada dziadkom spadkodawcy, dziedziczą oni w częściach równych. Jeżeli zaś któreś z dziadków spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadął, przypada jego zstępnym. Dopiero w ostatniej kolejności spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy bądź Skarbowi Państwa, ale są to sytuacje rzadkie, wymagają bowiem braku małżonka spadkodawcy, jego krewnych i dzieci małżonka spadkodawcy (art. 931–935 k.c.). Rozumie się przez to wszystkie sytuacje, w których danego spadkobiercę należy traktować tak, jakby nie dożył chwili otwarcia spadku. Jednocześnie powyższe wskazuje to na dwie fundamentalne kwestie: spadek nie może zostać nieobjęty, bowiem nie istnieje możliwość wyłączenia od dziedziczenia przedstawicieli ostatniej kategorii, jak też zrzeczenia się bądź odrzucenia spadku przez piątą grupę spadkobierców. Ponadto istotnym uprawnieniem spadkodawcy jest sposobność wskazania w testamencie wybranej gminy lub Skarbu Państwa, co sprzyja uznaniu wskazanego rozwiązania za przejaw jak najpełniejszego uwzględnienia woli spadkodawcy⁶.

⁶ J. Ciszewski, J. Knabe, *Tytuł II. Dziedziczenie ustawowe* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. J. Ciszewski i P. Nazaruk, LEX/el. 2022.

3. Kształtowanie się kręgu spadkobierców ustawowych

Katalog spadkobierców ustawowych nie był jednolity, podlegał modyfikacjom stanowionym w aktach prawnych znajdujących zastosowanie na terytorium Rzeczypospolitej od odzyskania niepodległości. Prace nad własną regulacją trwały długo, przez wiele lat zachowano systemy prawne państw zaborczych, co prowadziło do obowiązywania pięciu różnych porządków prawnych w zakresie prawa prywatnego⁷.

Prace zmierzające do unifikacji prawa spadkowego zostały zakończone sukcesem dopiero w 1946 roku wskutek wydania dekretu o prawie spadkowym⁸. Przyjęto dwa tytuły dziedziczenia, przy czym dziedziczyć całość spadku na podstawie ustawy można było wyłącznie wówczas, gdy spadkodawca nie zostawił testamentu, w którym ustanowił spadkobiercę albo gdy wszyscy spadkobiercy powołani do spadku w testamencie nie chcieli lub nie mogli być spadkobiercami, natomiast część spadku można było uzyskać tą drogą wskutek nieustanowienia przez spadkodawcę dla danej części spadkobiercy albo gdy tylko jeden lub niektórzy ze spadkobierców powołanych do spadku w testamencie nie chcieli bądź nie mogli być spadkobiercami. Do kręgu spadkobierców ustawowych zaliczono zaś zstępnych spadkodawcy bez ograniczenia, a także jego rodziców i rodzeństwo wraz z ich zstępnymi. Na podstawie wskazanej regulacji małżonek dziedziczył jedną czwartą część spadku w zbiegu ze zstępnymi małżonka zmarłego lub połowę spadku w zbiegu z jego rodzicami i rodzeństwem lub zstępnymi rodzeństwa, a w braku takich krewnych – cały spadek. Dopiero w braku powołanych do spadku krewnych i małżonka spadkodawcy z ustawy dziedziczyła gmina ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, a w przypadku, gdy miejsce to znajdowało się za granicą, spadek przekazywano Skarbowi Państwa (art. 16–28 dekretu o prawie spadkowym). Warto też zauważyć, że spadkobiercą ustawowym mogła stać się osoba przysposobiona, takiego uprawnienia pozbawione zaś było dziecko pozamałżeńskie, które nie zostało uznane, uprawnione ani zrównane, bowiem z ustawy dziedziczyło ono wyłącznie po matce i jej krewnych. Wyłączeni z tego kręgu zostali także dziadkowie spadkodawcy, jednakże w razie ich niedostatku małżonek oraz gmina

⁷ D. Makilla, *Historia prawa w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 482–483.

⁸ A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 201.

i Skarb Państwa otrzymujący cały spadek byli zobowiązani do dostarczenia im środków utrzymania na ich wyraźne żądanie⁹.

Na podstawie powyższych rozważań można wskazać, że podczas prac nad pierwszą po odzyskaniu niepodległości regulacją dotyczącą prawa spadkowego częściowo uwzględniono rozwiązania przyjęte w aktach prawnych państw zaborczych obowiązujących na terytorium Rzeczypospolitej przez blisko 30 lat. Zdecydowano się jednak na drastyczne zawężenie kręgu spadkobierców ustawowych. Takie działanie powodowało stosunkowo łatwe przejmowanie przez gminę lub Skarb Państwa praw i obowiązków przysługujących spadkodawcy, co należy uznać za rozwiązanie błędne w odniesieniu do wcześniej wyrażanej chęci uwzględnienia woli spadkodawcy. Nie można bowiem przewidywać, że w każdym przypadku właściwe jest ujmowanie spadkobierców według kryterium wyjątkowo ścisłego pokrewieństwa, co przejawiało się w niezwykle restrykcyjnym podejściu wyłączającym z tego zbioru między innymi dziadków, którzy również mogli zajmować ważne miejsce w życiu spadkodawcy.

Należy jednak zauważyć, że kodeks cywilny w pierwotnej wersji do kręgu spadkobierców ustawowych zaliczał dzieci spadkodawcy i ich zstępnych oraz jego małżonka, a w braku zstępnych małżonka, rodziców i rodzeństwo. Przewidziano również, że jeżeli którekolwiek z rodzeństwa spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, pozostawiając zstępnych, udział spadkowy, który by mu przypadął, będzie należał do jego zstępnych. W braku małżonka spadkodawcy i wskazanych krewnych spadkobiercą ustawowym stawał się Skarb Państwa. Także w 1964 roku nie dostrzeżono więc potrzeby włączenia do tego katalogu dziadków zmarłego, jednakże sformułowano zapis mający stanowić zabezpieczenie prawidłowej egzystencji członków starszego pokolenia. Dziadkowie i ich zstępni zostali bowiem włączeni do grona spadkobierców ustawowych dopiero nowelizacją przeprowadzoną w 2009 roku¹⁰. Jeżeli dziadkowie spadkodawcy znajdowali się w niedostatku i nie mogli otrzymać należnych im środków utrzymania od osób, na których ciążył względem nich ustawowy obowiązek alimentacyjny, pierwotnie byli oni jedynie uprawnieni do żądania od spadkobiercy nieobciążonego takim obowiązkiem środków utrzymania w stosunku do swoich potrzeb i do wartości udziału spadkowego¹¹.

⁹ E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 3.

¹⁰ Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 79, poz. 662).

¹¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93).

Na potrzebę poszerzenia kręgu spadkobierców ustawowych o dziadków spadkodawcy wielokrotnie powoływali się przedstawiciele doktryny. Głównymi powodami przyjęcia takiego założenia była bliskość łącząca dziadków i wnuków oraz brak zasady wzajemności w sytuacji dziedziczenia wnuków po dziadkach, która obowiązywała w stanie prawnym sprzed nowelizacji dokonanej w kwietniu 2009 roku¹². Wśród zwolenników takiego postulatu można wskazać między innymi M. Pazdana, który podkreślał konieczność dostosowania rozwiązań do nowych warunków, co w jego ocenie uzasadniało poszerzenie kręgu spadkobierców ustawowych o dziadków i ich zstępnych¹³. Pogląd ten jest również zbliżony ze stanowiskiem S. Wójcika¹⁴.

Zmiany w zakresie prawa spadkowego z 2009 roku nie zostały więc wprowadzone pośpiesznie i bez odpowiedniego namysłu. Poprzedzono je licznymi konsultacjami, podczas których debatowano nad zasadnością proponowanego rozwiązania. Nie było jednak wątpliwości, że praktyka wymaga wprowadzenia odpowiednich modyfikacji, na co wskazuje między innymi następujące stwierdzenie zawarte w uzasadnieniu projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny: „jednostce ludzkiej należy przyznać szeroką autonomię w rozrządaniu majątkiem na wypadek śmierci, a zarazem porządek dziedziczenia *ab intestato* ukształtować w sposób odpowiadający jej hipotetycznemu życzeniu. Obecne unormowanie kręgu spadkobierców ustawowych nie w pełni odpowiada tym założeniom i oczekiwaniom. Jest ono powszechnie krytykowane. Podkreśla się, że za wąsko ujęto w nim krąg spadkobierców ustawowych. W wyniku tego zbyt często dochodzi do dziedziczenia ustawowego gminy lub Skarbu Państwa. [...] Za poszerzeniem kręgu krewnych spadkodawcy zaliczanych do jego spadkobierców ustawowych o dziadków i ich zstępnych przemawiają nie tylko względy słuszności, lecz również przekonanie, że służyć to będzie umocnieniu więzów rodzinnych oraz że jest zgodne z ideą jak najlepszego użytku gospodarczego z majątku spadkodawcy. Powołać się też można na zwykle mocną więź duchową i rodzinną między dziadkami i wnukami”¹⁵.

¹² W. Borysiak, *Art. 934. Dziedziczenie dziadków spadkodawcy* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, wydanie 30, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 240–247.

¹³ M. Pazdan, *O potrzebie i kierunkach zmian dziedziczenia ustawowego w polskim prawie cywilnym*, „Rejent” 2005, nr 9 (173), s. 44.

¹⁴ S. Wójcik, *Ochrona interesów jednostki w polskim prawie spadkowym w zakresie powołania do dziedziczenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1981, nr 98, s. 180.

¹⁵ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruku/1541> (dostęp: 27.12.2022).

4. Planowane modyfikacje w zakresie kręgu spadkobierców ustawowych

4.1. Treść projektu oraz przebieg prac zmierzających do wprowadzenia modyfikacji w zakresie prawa spadkowego

Dnia 15 grudnia 2021 roku minister sprawiedliwości zgłosił projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw. W zakresie kręgu spadkobierców ustawowych zdecydowano się na wprowadzenie następujących modyfikacji: w razie śmierci któregokolwiek z dziadków spadkodawcy udział spadkowy, który by mu przypadął, przypadać będzie jego dzieciom w częściach równych. Jeżeli zaś otwarcia spadku nie dożyło dziecko któregokolwiek z dziadków spadkodawcy, udział spadkowy, który by mu przypadął, przypada jego dzieciom, które dziedziczą w częściach równych, natomiast w braku dzieci tego z dziadków, który nie dożył otwarcia spadku i ich dzieci, udział spadkowy, który by mu przypadął, przypada pozostałym dziadkom w częściach równych. Oznacza to ograniczenie kręgu spadkobierców ustawowych do dzieci dziadków, zatem rodzeństwa rodziców spadkodawcy oraz ich dzieci, czyli rodzeństwa ciotecznego lub stryjecznego spadkodawcy. W celu wyjaśnienia takiego stanowiska powołano się na chęć skrócenia długości postępowań o stwierdzenie nabycia spadku, co miałyby nastąpić z powodu zaniechania konieczności poszukiwania dalszej rodziny zmarłego spadkodawcy, a także pozwolić na pełniejsze odzwierciedlenie woli zmarłego, czemu – według intencji wyrażonych w projekcie – służy zawężenie kręgu spadkobierców ustawowych do najbliższej rodziny.

Na kolejnych etapach prac szybko pojawiły się wątpliwości co do zasadności planowanych do wprowadzenia rozwiązań. Ministerstwo Spraw Zagranicznych kwestionowało zgodność wskazanych ograniczeń z zagwarantowanym w art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności prawie do ochrony własności, wskazywano również na brak szczegółowych danych uwzględniających różnorodny czynnik jako wpływające na długość trwania postępowań spadkowych. Ministerstwo Sprawiedliwości odrzuciło jednak te sugestie, wskazując na powstanie ekspektatywy prawnej dopiero po otwarciu spadku, co miałyby stanowić przejaw braku naruszenia ukazanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych standardów. W odpowiedzi na uwagi zgłaszane podczas konsultacji społecznych Ministerstwo

Sprawiedliwości wskazywało zaś, że celem omawianej nowelizacji jest usunięcie z kręgu spadkobierców ustawowych jedynie dalekich krewnych, wobec których przyjęto brak łączących ich więzi ze spadkodawcą¹⁶. Podkreślono też nadal istniejącą możliwość powołania dalszego krewnego do spadku w testamencie. Ze względu na brak uwzględnienia wszelkich komentarzy, stanowiących przejaw konieczności przeprowadzenia pogłębionej analizy zagadnienia, nieograniczającej się wyłącznie do potrzebnych do udowodnienia słuszności swojego twierdzenia czynników, projekt ustawy dotychczas utrzymuje się w pierwotnie założonym kształcie.

4.2. Ocena proponowanych zmian z uwzględnieniem kształtowania się katalogu spadkobierców ustawowych na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat

Na podstawie przedstawionych informacji można stwierdzić, że konieczne jest dokonanie oceny planowanych modyfikacji przede wszystkim z punktu widzenia poglądu społeczeństwa na temat opisywanego zagadnienia. Każda nowelizacja musi być uzasadniona, również w kontekście zmieniających się stosunków społeczno-gospodarczych. Pojawia się więc pytanie, czy w tym wypadku warunek ten został spełniony.

Proces zmierzający do ostatecznego ukształtowania kręgu spadkobierców ustawowych w polskim porządku prawnym był długotrwały i przebiegał niejednoznacznie. Pomimo uwzględnienia podstawowych założeń systemów prawnych państw zaborczych dekret Prawo spadkowe znacząco zawęził katalog osób mogących dziedziczyć z ustawy. Kolejne lata przyniosły stopniowe jego rozszerzenie, co zostało zakończone w 2009 roku w wyniku umożliwienia traktowania jako spadkobierców ustawowych dziadków i ich zstępnych. Było to uzasadnione wieloma głosami krytyki wobec dotychczas obowiązujących rozwiązań, zdecydowano się więc na uwzględnienie woli społeczeństwa i dokonanie pożądanых zmian. W tym kontekście pojawiają się pytania: Dlaczego po 13 latach powróciła kwestia wprowadzenia modyfikacji w zakresie prawa spadkowego? Czy jest to spowodowane głosami krytyki wobec obecnie znajdującego zastosowanie standardu?

¹⁶ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12354503> (dostęp: 23.09.2022).

Ministerstwo Sprawiedliwości w projekcie ustawy wprowadzającej zmiany powoływało się na konieczność usunięcia z katalogu spadkobierców ustawowych dalszych krewnych, których ze spadkodawcą na ogół nie łączą żadne relacje. Czy w każdym przypadku jest to stwierdzenie prawdziwe? Przekształcenia instytucji rodziny prowadzą do przyjęcia złożoności relacji łączących jej członków. Niejednokrotnie zdarza się, że to dziadkowie stają się odpowiedzialni za wychowanie swoich wnuków, kontakt z dalszymi krewnymi jest wówczas ułatwiony. Częstokroć to właśnie w odniesieniu do osób spokrewnionych w dalszym stopniu ze zmarłym można odnotować bliższe relacje niż z członkami rodziny wykazującymi obojętność bądź wrogość – a jednocześnie będącymi jednostkami blisko spokrewnionymi. Przedstawione tezy powodują wadliwość argumentu powołanego jako uzasadnienie potrzeby nowelizacji kodeksu cywilnego w zakresie prawa spadkowego.

Można też wskazać, że skutkiem zawężenia kręgu spadkobierców ustawowych stanie się szybsze przejmowanie praw i obowiązków zmarłego wchodzących w skład spadku przez gminę lub Skarb Państwa. W tym miejscu należy więc odpowiedzieć na pytanie, czy taka jest domniemana wola spadkodawcy. Biorąc pod uwagę dążenie do uwzględnienia relacji łączących daną osobę z członkami rodziny podczas tak doniosłego procesu, jakim jest przejmowanie spadku przez jednostki do tego uprawnione, zdecydowanie nie można zgodzić się ze wskazanym stwierdzeniem. Oczywiście zdarzają się również sytuacje, gdy zmarły nie utrzymywał kontaktu z żadnym członkiem rodziny, więc dziedziczenie przez wymienione w art. 935 kodeksu cywilnego osoby prawne jest zgodne z jego zamierzeniem. Nie uzasadnia to jednak utożsamiania ograniczenia kręgu spadkobierców ustawowych jako rozwiązanie słuszne ze względu na złożoność relacji pomiędzy jednostkami spokrewnionymi.

Podczas prac związanych z wprowadzeniem przedstawionych zmian powoływano się na brak danych wskazujących na wpływ kręgu spadkobierców ustawowych na czas trwania postępowania spadkowego. W odpowiedzi na zgłoszone wątpliwości ograniczono się do stwierdzenia, zgodnie z którym podane statystyki miały okazać się wystarczające dla dowiedzenia zasadności projektu. Należy jednak zauważyć, że w prezentowanych badaniach pominięto wiele czynników mogących mieć istotne znaczenie dla trwania postępowania oraz jego przebiegu. Po 2009 roku nastąpiły bowiem kluczowe dla opisywanego zagadnienia przekształcenia społeczno-gospodarcze oraz reformy sądownictwa. Znacząco na proces zmierzający do ustalenia krewnych wpłynęła także

pandemia COVID-19, która przyczyniła się do reorganizacji egzystencji każdego członka społeczeństwa. Dopiero statystyki uwzględniające przywołane okoliczności stanowiłyby o słuszności wprowadzanych zmian.

Stwierdzenie zasadności modyfikacji prawa spadkowego wymaga również uwzględnienia procesu prowadzącego do uprzednio dokonanych przekształceń. Nowelizacja kodeksu cywilnego z 2009 roku uwzględniała zgłaszane w doktrynie postulaty, które poparte były opiniami społeczeństwa na temat prezentowanego zagadnienia. Istniała bowiem pilna potrzeba włączenia do katalogu spadkobierców ustawowych jednostek dotychczas tego statusu pozbawionych celem ochrony ich praw przy jednoczesnym spełnieniu zasady realizacji woli spadkodawcy w możliwie największym zakresie. W wyniku nowelizacji z 2009 roku ustanowiony kształt katalogu spadkobierców ustawowych spełniał swoją rolę, nie odnoszono się więc do konieczności dokonania kolejnych modyfikacji. Można to połączyć z argumentem o możliwości sporządzenia testamentu powołującego do dziedziczenia osoby niespokrewnione ze spadkodawcą tak blisko, jak wymaga tego ustawa. Zważając na wiedzę społeczeństwa o zachodzących zmianach oraz stosunkowo rzadkie korzystanie z wyrażania swojej woli w formie testamentu, należy przyjąć, że wskazana uprzednio modyfikacja nie jest konieczna, a tym bardziej pożyteczna w stabilnie ukształtowanym i tym samym poznanym przez obywateli stanie prawnym.

5. Podsumowanie

Dotychczasowe rozważania skłaniają do wysunięcia następujących wniosków:

- 1) Współczesne społeczeństwo cechuje złożoność relacji rodzinnych. Trudno więc stwierdzić powszechny brak więzi pomiędzy osobami spokrewnionymi w dalszym stopniu niż wymagałaby tego ustawa uwzględniająca zmiany w zakresie kręgu spadkobierców ustawowych.
- 2) Uzasadnienie projektu ustawy wprowadzającej przedstawione modyfikacje pomija elementy mające istotne znaczenie dla czasu trwania postępowania spadkowego. Nie zawarto w nim statystyk o charakterze kompleksowym, które pozwoliłyby na udowodnienie wskazanej tezy.
- 3) W procesie wprowadzania zmian należy brać pod uwagę dotychczasową praktykę oraz pogląd społeczeństwa na temat obowiązujących standardów. W 2009 roku domagano się rozszerzenia katalogu

spadkobierców ustawowych ze względu na istniejące ówczesnie problemy związane z ochroną praw osób do tego kręgu się niezaliczających, co stanowi przejaw słuszności przyjętych rozwiązań a jednocześnie świadczy o braku potrzeby ich modyfikacji.

- 4) W niemal każdym przypadku można jednak stwierdzić, że zdecydowanie trafniej wolę spadkodawcy odzwierciedla powołanie do dziedziczenia osób należących nawet do dalszej rodziny niż przejęcie spadku przez gminę lub Skarb Państwa. Przytoczony w tekście projekt wskazuje tendencję odwrotną, bowiem skraca drogę do dziedziczenia wymienionych w art. 935 kodeksu cywilnego osób prawnych.
- 5) Wszystkie przytoczone powyżej argumenty dowodzą braku konieczności modyfikowania kręgu spadkobierców ustawowych. Podstawową zasadą prawa spadkowego jest odzwierciedlenie woli zmarłego, a czas trwania postępowania oraz związane z tym koszty są kwestiami drugorzędnymi, prowadzącymi do osiągnięcia kluczowych dla tej dziedziny prawa zamierzeń.

6. Bibliografia

Literatura

- Borysiak W., *Art. 934. Dziedziczenie dziadków spadkodawcy* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, wydanie 30, C.H. Beck, Warszawa 2022.
- Ciszewski J., Knabe J., *Tytuł II. Dziedziczenie ustawowe* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. J. Ciszewski i P. Nazaruk, LEX/el. 2022.
- Lityński A., *Historia prawa Polski Ludowej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Makilla D., *Historia prawa w Polsce*, PWN, Warszawa 2008.
- Pazdan M., *O potrzebie i kierunkach zmian dziedziczenia ustawowego w polskim prawie cywilnym*, „Rejent” 2005, nr 9 (173).
- Piątowski J.S., Kawalko A., Witczak H., *Pojęcie, funkcje i źródła prawa spadkowego* [w:] *Prawo spadkowe. System Prawa Prywatnego. Tom 10*, red. B. Kor-dasiewicz, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Skowrońska-Bocian E., *Prawo spadkowe*, C.H. Beck, Warszawa 2022.
- Sylwestrzak A., *Tytuł I. Przepisy ogólne* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2022.

Wójcik S., *Ochrona interesów jednostki w polskim prawie spadkowym w zakresie powołania do dziedziczenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1981, nr 98.

Akty prawne

Dekret z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (t.j. Dz. U. Nr 60, poz. 328).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. z 2022 r., poz. 1360).

Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 79, poz. 662).

Materiały legislacyjne

Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12354503> (dostęp: 19.09.2022).

Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruku/1541> (dostęp: 27.12.2022).

The circle of statutory heirs – historical outline and planned changes

Summary: According to the current regulation, the appointment to the inheritance results from the act or from the will, and the statutory inheritance of the entire inheritance applies only if the testator has not appointed an heir or if none of the persons who appointed an heir does not want or cannot be an heir. In order to emphasize the need to take into account the relations between potential heirs and the testator, the legislator precisely indicated the group of people who could inherit under the Act. This catalog has evolved over the successive legal acts concerning inheritance law, for a better understanding of the discussed institution it is necessary to refer to this issue as well. This description will lead to a reference to the changes that may occur, because the planned amendment to the Civil Code will restrict the circle of statutory heirs. This will make it possible to clarify whether the introduced modifications are justified and take into account the postulate of reflecting the testator's will as much as possible.

Keywords: testator, statutory inheritance, inheritance, will.

Tytuł rozdziału i streszczenie w języku angielskim w tłumaczeniu własnym Autorki.